

**EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE İŞLETMELERİN PERFORMANS ETKİNLİK
İNCELEMESİ: BİST'TE BİR ARAŞTIRMA**

Halis KOÇAK¹

Muhammet Mustafa KISAKÜREK²

Adem BABACAN³

ÖZET

Türkiye’de 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizler iki farklı dönem olarak çalışmada ele alınmıştır. Her dönem kriz öncesi ve kriz sonrası olmak üzere üç yıllık incelemeye alınan işletmelerin finansal oranlarının yer aldığı kümelerden oluşmaktadır. Böylece krizin işletmeleri nasıl etkilediği karşılaştırılmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada BİST’te 2001 yılında işlem gören ve finansal tablolarına ulaşılan tekstil işletmelerinin finansal verileri kullanılmıştır. 2001 ve 2008 ekonomik kriz yıllarında işletmelerin performansları ve etkinlikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Söz konusu yıllarda Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden SWARA yöntemi ile finans uzmanlarınca seçilen mali oranlarla belirlenen kriterler ağırlıklandırılmış, TOPSIS yöntemi ile işletmelerin performans sıralaması yapılmıştır. Daha sonra temel Veri Zarflama Analizi yöntemlerinden CCR tekniği ile işletmelerin etkinlik sıralaması yapılmıştır.

Araştırma sonucunda, seçilmiş tekstil işletmelerinin etkinlik ve performans değerlerinin birbirine paralel olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik kriz dönemleri tekstil işletmelerini olumsuz etkilemiş ancak bu işletmelerin finansal açıdan hızlıca toparlandıkları görülmüştür. İşletme etkinliklerini olumsuz etkileyen kriterler belirlenerek bunların düzeltilmesi için öneriler bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal performans, Tekstil sektörü, Ekonomik kriz, ÇKKV

**PERFORMANCE EFFICIENCY REVIEW OF BUSINESSES IN PERIOD OF ECONOMIC
CRISIS: A RESEARCH ON ISTANBUL STOCK EXCHANGE (BIST)**

ABSTRACT

¹ Öğr. Gör. (Sorumlu Yazar), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli MYO, halis.kocak@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8877-5227

² Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İşletme Bölümü, mkisakürek@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2351-4314

³ Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, adem.babacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7349-7033

The economic crises experienced in Turkey in 2001 and 2008 are discussed in the study as two different periods. It consists of clusters that include the financial ratios of the companies that were examined for three years, each period before and after the crisis. Thus, it has been tried to reveal how the crisis affected businesses comparatively.

In this study, the financial data of textile enterprises, which were traded in Istanbul Stock Exchange (BIST) in 2001 and whose financial statements were accessed, were used. In the years of 2001 and 2008 economic crisis, the performance and efficiency of the enterprises were tried to be measured. In the said years, the criteria determined by the financial ratios selected by the finance experts with the SWARA method, one of the Multi-Criteria Decision Making methods, were weighted, the performance ranking of the enterprises was made with the TOPSIS method. Then, the efficiency ranking of the enterprises was made with the CCR technique, which is one of the basic Data Envelopment Analysis methods.

As a result of the research, it has been determined that the efficiency and performance values of the selected textile enterprises are parallel to each other. The periods of economic crisis affected the textile enterprises negatively, but it was seen that these enterprises recovered quickly financially. Criteria that negatively affect business activities were determined and suggestions were made to correct them.

Key Words: Financial performance, Textile sector, Economic crisis, MCDM

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ekonomik krizler sadece krizin ortaya çıktığı ülke ile sınırlı kalmayıp ülkenin küresel ekonomideki konumuna, büyüklüğüne, dış ticaret hacmine, sahip olduğu teknolojiye, ürüne ya da madene göre diğer ülkeleri de ekonomik yönden olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin; zengin alüminyum maden yataklarına sahip Batı Afrika ülkesi Gine'de 5 Eylül 2021 tarihinde ülke yönetimine yönelik gerçekleşen askeri darbe sonucu alüminyum arzında yaşanacak sıkıntı endişesiyle dünya genelinde bakır fiyatları yükselmeye başlamıştır. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletlerinde, (ABD) 2008 yılında yaşanan mortgage, yani konut kredilerinin geri dönüşünde yaşanan olumsuzluklar neticesinde Lehman&Brothers gibi köklü Amerikan finans kurumlarının iflas etmesi ile ABD finans sektöründe oluşan bozulmalar tüm dünyayı etkileyen 2008 ekonomik krizine dönüşmüştür.

Türkiye'de 2001 ve 2008 yıllarında iki farklı ekonomik kriz yaşanmıştır. 2001 ekonomik krizi daha çok ülke içi sebeplerden kaynaklanırken, 2008 ekonomik krizine daha çok dış ekonomik sebepler etki etmiştir. Türkiye'de 1999 yılında meydana gelen Marmara depremi sonrasında Merkez bankası döviz rezervlerinin hızlı bir şekilde erimesi ve buna engel olmak için uygulanan dalgalı kur rejimi, 2001 ekonomik krizini tetikleyen sebepler olarak gösterilebilir (Demircan; 2018:19). ABD finans sektöründe başlayıp tüm dünyaya yayılan 2008 küresel ekonomik krizinin ise Türkiye'de yaşanan 2008 ekonomik krizinin önemli etkenlerinden biri olduğu söylenebilir.

Ekonomik krizler finansal tablolarda oynaklığa sebep olduğu için işletmelerin performans ve etkinlik ölçümü zorlaşmaktadır. İşletme yöneticileri başta olmak üzere işletmeye taraf olan diğer kişiler stratejik hedeflere yönelik alacakları kararlardan önce işletmenin geçmiş ve mevcut finansal performans durumunu bilmek isterler (İşıldak, 2018:116-117). İşletmelere ait mali tablolar üzerinden analiz yapmak ve bu verilerle işletmelerin finansal performans durumunu belirlemeye çalışmak, işletme yöneticileri ve analistler tarafından sıkça başvurulan uygulamalardır. Ancak, mali analiz tekniklerinin sayıca çok olmasına ve değerlendirmeye esas alınan kritere göre işletme performansının yüksek olmasına karşın genel rekabet düzeyinin düşük olma riski, stratejik yönetim ve yatırım kararlarının alınmasını

zorlaştırmaktadır. Bu yüzden işletme performansını daha gerçekçi ortaya koyabilmek için birden çok değerlendirme kriterinin bir arada değerlendirilmesi gerekir. Bu doğrultuda Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleri, hem yatırım süreçlerinde henüz gerçekleşmemiş varsayımları içermemesi, hem de birden çok girdinin aynı anda kullanılarak girdilerin önem derecesine göre ağırlıklandırılmış çıktı sıralamalarının yapılabilmesine olanak sağlaması açısından oldukça kullanışlıdır (Temizel ve Bayçelebi, 2016:160).

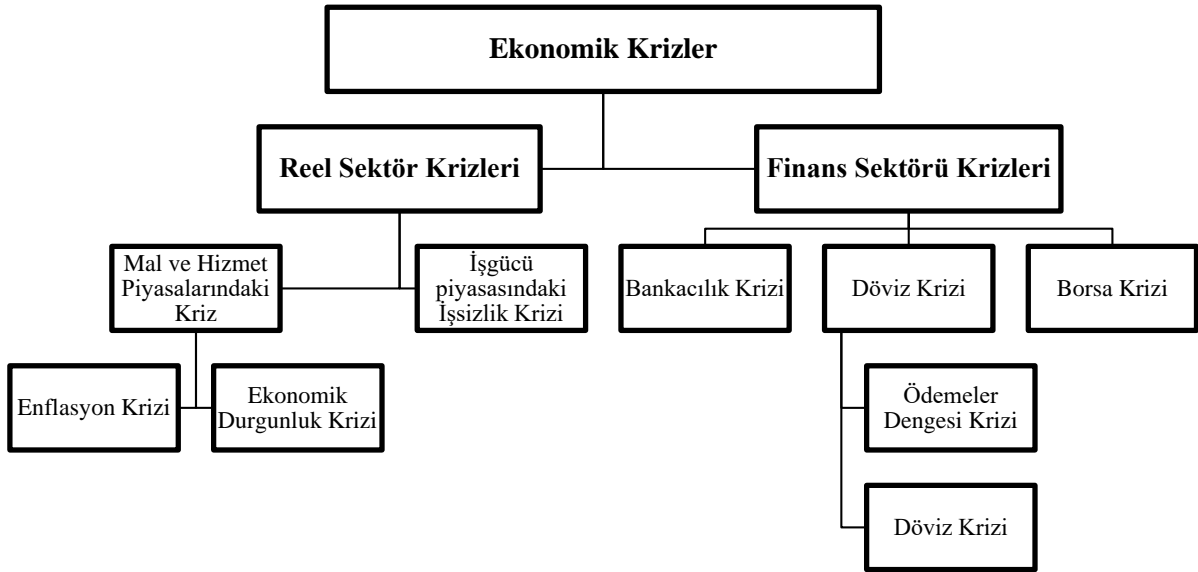
Çalışmada ekonomik krizlerin işletmeler üzerindeki etkilerini ölçmek ve karşılaştırma yapmak amacıyla tekstil sektörü seçilmiştir. Bu kapsamda BIST’te 2000, 2001 ve 2002 yılları ile 2007, 2008 ve 2009 yıllarında işlem gören ve finansal tablolarına ulaşılabilen 10 tekstil işletmesi seçilmiştir. İşletmelere ait finansal tablolardan yararlanılarak ÇKKV yöntemlerinden, Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi (SWARA=Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis) tekniği ile finans alanında uzman öğretim elemanları tarafından seçilen mali oranlarla belirlenmiş karar kriterleri ağırlıklandırılmış, İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Tercih Sıralaması Tekniği (TOPSİS=Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution) ile işletmelerin performansları sıralanmıştır. Daha sonra Veri Zarflama Analizi (VZA) tekniklerinden ölçüğe göre sabit getiri varsayımına dayalı Charnes, Cooper ve Rhodes (CCR) yöntemi ile işletmelerin etkinlikleri analiz edilmiş, analiz sonuçları TOPSİS yöntemine göre karşılaştırılmış ve ortaya çıkan etkinsizlikler belirlenerek bunların düzeltilmesi için öneriler sunulmuştur.

1. EKONOMİK KRİZLER VE TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

Ekonomik kriz; ekonomik sistem içerisindeki mal, hizmet ya da finans piyasasında meydana gelen fiyat veya miktarlardaki kabul edilebilir sınırın ötesine geçen şiddetli dalgalanmalardır. Bir başka ifade ile ekonomik kriz mevcut makroekonomik dengelerdeki bozulma sonucu mikro birimlerde zarara sebep olan olaylar bütünüdür (Telli, 2013:3).

Ekonomik kriz türlerinde literatürde genel olarak iki tür ayrımına gidilmiştir. Bunlar reel sektör krizleri ve finans sektörü krizleridir. Aşağıda Şekil 1’de ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finans sektörü krizleri olarak iki ana başlığa ayrılmış ve bu krizlerin alt sebepleri gösterilmiştir.

Şekil 2.1. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak; Kibritcioğlu, 2009:9

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz daha çok coğrafi bölgemizde (ülkemize özgü), 2008’deki ise dünya genelinde birçok ülkenin etkilendiği küresel çapta olmuştur. Türkiye’de yaşanan

2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin reel sektör ve finans sektörüne yansımaları aşağıda değerlendirilmiştir.

1.1. REEL SEKTÖR KRİZLERİ

Reel sektör; tarım, sanayi ve üretime dönük hizmet sektörünü kapsayan, işgücü piyasasına da doğrudan etki eden, mal ve hizmet üretiminin kaynağını oluşturan sektörlerden oluşmaktadır. Hizmet sektörünün bir kısmı finans sektörü içerisinde olduğundan hizmet sektörü, hem reel hem de finans sektörü içerisinde yer almaktadır.

Ekonomide asli üretim reel sektörde yapılmaktadır. Reel sektörde yaşanan krizler ekonomide üretim ve istihdamı doğrudan ve seri olarak etkilemektedir. Dolayısıyla reel sektör içerisinde ortaya çıkacak krizler üretimi doğrudan etkileyeceği için mal ve hizmet piyasalarında krize, istihdam açısından oluşan krizler ise işgücü piyasalarında krizlere sebep olmaktadır (Bükey, 2020:15-16).

İşgücü piyasasındaki ekonomik kriz, işsizliğin artması şeklinde özetlenebilir. İşsizlik oranlarının artmasında mal ve hizmet piyasasındaki daralma ile oluşan işsizlikten finans sektöründen kaynaklanan işsizliğe, teknolojik gelişmelerden kaynaklanan işsizlikten nüfus artışından kaynaklanan işsizliğe birçok sebep sayılabilir. Hem arz kaynaklı enflasyon, hem de işsizlik, ülkede ekonomik durgunluğun iyice yayılmasına, ekonominin resesyona girmesine sebep olabilir. Bu durum ekonomik faaliyetlerde yavaşlama, hane halkının gelir düzeyinde ve gayri safi yurt içi hasılda düşüş ve diğer ekonomik göstergelerde bozulma şeklinde kendini gösterebilir.

1.2. FİNANS SEKTÖRÜ KRİZLERİ

Ekonomik sistem içerisinde fon arz edenlerle fon talep edenlerin bulunduğu piyasaya finansal piyasalar denilmektedir. Finansal piyasalarda oluşan krizler finansal kriz olarak nitelendirilmektedir. Finansal krizin temelinde ise bankacılık sektörünün piyasaya aktardığı kredilerin geri dönmemesi önemli paya sahiptir (Tarakcı, 2019:6). Finans sektörü reel sektöre sermaye sağlayan kurumlardır dolayısıyla finans sektöründe oluşabilecek krizler reel sektörü de doğrudan etkileyecektir. Benzer şekilde reel sektörde ortaya çıkan krizler de finans sektörünü olumsuz etkileyecektir.

Finans sektörü yukarıda Şekil 1’de görüldüğü üzere Bankacılık krizi, Borsa krizi ve Döviz krizlerinden oluşmaktadır. Bankacılık krizleri, genel olarak bankaların kendi faaliyetlerinde yaşadıkları başarısızlıklar sonucu yükümlülüklerini yerine getirememesi ve bunun sonucunda bankaların iflas etmesi ya da iflas riskinin ortaya çıkması şeklinde ifade edilebilir. Bankacılık krizi hissedildiğinde mevduat sahipleri güvenilir olmadığını düşündükleri hisse senedi, tahvil ve bono gibi yatırım araçlarından uzaklaşarak döviz ve altın gibi yatırım araçlarına yönelir, zaten zor durumda olan bankalar için bu şekilde oluşan fon kaybı krizi iyice derinleştirebilir. Finansal piyasalara fon sağlayan bankaların batma noktasına gelmesi, alacak ve borçların yönetilemez boyuta ulaşması veya devletin tıkanma durumlarında bankacılık sektörüne müdahalede bulunması, bankacılık krizi olarak nitelendirilebilir (Arı ve Özkeskin, 2016:51).

Döviz krizleri literatürde “Para Krizi” olarak da adlandırılmaktadır. Dövizle bağlı krizlerin belirleyicisi olarak şunlar sayılabilir (Kibritçioğlu 2009:175);

- Ülkede uygulanan ekonomi politikalarındaki yanlışlar ve zayıf makroekonomik göstergeler,
- Finansal altyapıdaki yetersizlikler,
- Ticari hayattaki ahlaki risk (moral hazard) ve oluşan asimetric enformasyon,
- Piyasaya fon sağlayan yerli ve yabancı finans kuruluşlarının yanlış öngörü ve uygulamaları,

- Siyasi krize sebep olan ve öngörülemeyen terör, siyasi suikast gibi olaylar.

Döviz krizi karşısında para otoriteleri; devalüasyon, finans sektörüne döviz satışı ve faiz artırımını gibi farklı şekillerde tepki verirler.

Birden çok menkul kıymetin alınıp satıldığı, türlerine göre endekslerin belirlendiği organize bir piyasa olan borsada menkul kıymetlerin değerlerinde oluşan ani ve sert değer düşüşler ve endekslerde oluşan şiddetli dalgalanmalar ise borsa krizi olarak adlandırılmaktadır (Tarakcı, 2019:10). Borsa krizinin ortaya çıkmasındaki sebepler genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Turgut, 2007:37-39);

- Ülke yönetimindeki siyasi otoritede yaşanan krizler, hükümetlere karşı oluşan güvensizlik durumları ve hükümetin görevini sürdüreceğine dair belirsizlikler,
- Borsada işlem gören işletmelerde iflaslar görülmeye başlanması ya da zarar ediyor olmaları,
- Ekonomideki istikrarda hem iç hem de dış dinamiklere bağlı olarak bozulmalar yaşanması ve uluslararası piyasalardaki dalgalanmalar.

Ekonomik krizler esasen reel sektör ve finans sektörü krizleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ancak reel sektör ya da finans sektörü krizi şeklinde keskin bir ayırım yapmak pek de mümkün değildir. Çünkü reel sektörün sermaye kanadındaki boşluğu finans sektörü doldurmaktadır. Reel ve finans sektörü sürekli birbiri ile etkileşim halindedir dolayısıyla, bu iki sektörün herhangi birinde olacak krizin diğerini etkilememesi mümkün değildir (Bükey, 2020:14). Dolayısıyla politika yapımcıların ve yetkili kurumların ekonomik krize sebep olabilecek her türlü olguyu takip ederek gerekli önlemleri zamanında alması önem arz etmektedir.

1.3. 2001 EKONOMİK KRİZİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Türkiye'yi 2001 ekonomik krizine götüren olaylar incelendiğinde; 1998'de Rusya'da yaşanan ekonomik kriz Türkiye'ye en önemli ihracat ortağını kaybettirmiş, bunun sonucunda cari gelirlerde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Ardından 1999 yılında ekonomiyi derinden etkileyen iki büyük deprem yaşanmış ve bu depremler sadece can ve mal kaybına sebep olmamış aynı zamanda Türkiye'nin sanayileşmiş en önemli bölgelerinden birisi olan Marmara bölgesine ağır zararlar vermiştir. Tüm bu olumsuzlukların ekonomiye maliyeti 13 milyar doları bulmuş, 2000 yılına gelindiğinde ise önce enflasyonu düşürme programı ile canlanma yaşanmış, sonrasında da likidite krizi ile tekrar bir çöküş yaşanarak 2001 ekonomik krizi olgunlaşmış ve nihayetinde kriz ortaya çıkmıştır (paratic.com).

2001 ekonomik krizine kadar Merkez bankasının rezervleri düzenli olarak azalmıştır. Bankanın uluslararası net döviz rezervi 16 Kasım 2000'de 24,1 milyar dolar iken 5 Aralık 2000'de 17,9 milyar dolara gerilemiş, yani 19 günlük bir zaman zarfında % 25,73 oranında rezervler erimiştir. 2001 ekonomik krizini tetikleyen bir diğer sebep olarak, Merkez bankasının dalgalı kur sistemine geçtiğini duyurması sayılabilir. Dövizde yaşanan yoğun bir talebe rağmen aniden getirilen bu sistem değişikliği, Merkez bankasının büyük kayıplar yaşamasına yol açmıştır (Demircan; 2018:19).

Merkez Bankası tarafından uygulanan dalgalı kur sistemi Şubat 2001'e kadar bankaya önemli ölçüde döviz rezervi kaybettirmiştir. Merkez bankası faizleri artırmasına ve rezervlerini tüketmesine rağmen hem enflasyon artmış hem de piyasada beklenen denge oluşmamıştır. O dönemde bu durumun en önemli sebebi ülkede uygulanan ekonomik politikalar olarak görülmüştür (Karabulut ve Solak; 2012:1083).

2001 ekonomik krizinin en ağır sonuçlarından birisi de faizlerin ve enflasyonun yükselmesi olmuştur. Dalgalı kura geçilmesiyle birlikte piyasalardaki belirsizlik de artmıştır. Türk lirasının devalüe edilememesi, bankaların açık pozisyonlarını yükseltmesi, finans sektöründe hassaslığı arttırmıştır. Reel sektöre açılan kredilerde kısıtlamaya gidilmiş, yeni kredi imkanları iyice zorlaştırılmıştır.

Tüm bu olayların yanı sıra siyasi gelişmelerde 2001 ekonomik krizinin oluşmasına destek vermiştir. Hükümet ve Cumhurbaşkanı arasındaki var olan gerginlik 19 Şubat 2001 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında kamuoyuna yansımış, oluşan gerginlik finans sektörüne de sirayet etmiş, o zamanki adı İstanbul Menkul Kıymetler Borsası olan BİST’de ani düşüşler yaşanmış, repo faizleri yüzde 7.000 seviyesinden daha yukarılara çıkmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr>).

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda öncelikle finans sektörü krizi olarak ortaya çıkan 2001 ekonomik krizi daha sonra kredi kullanımının azalması, alım gücünün düşmesi, kapanan işyerleri ve istihdamın azalması ile reel sektör krizini de içine alan genel ekonomik bir krize dönüşmüştür.

1.4. 2008 EKONOMİK KRİZİ VE TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

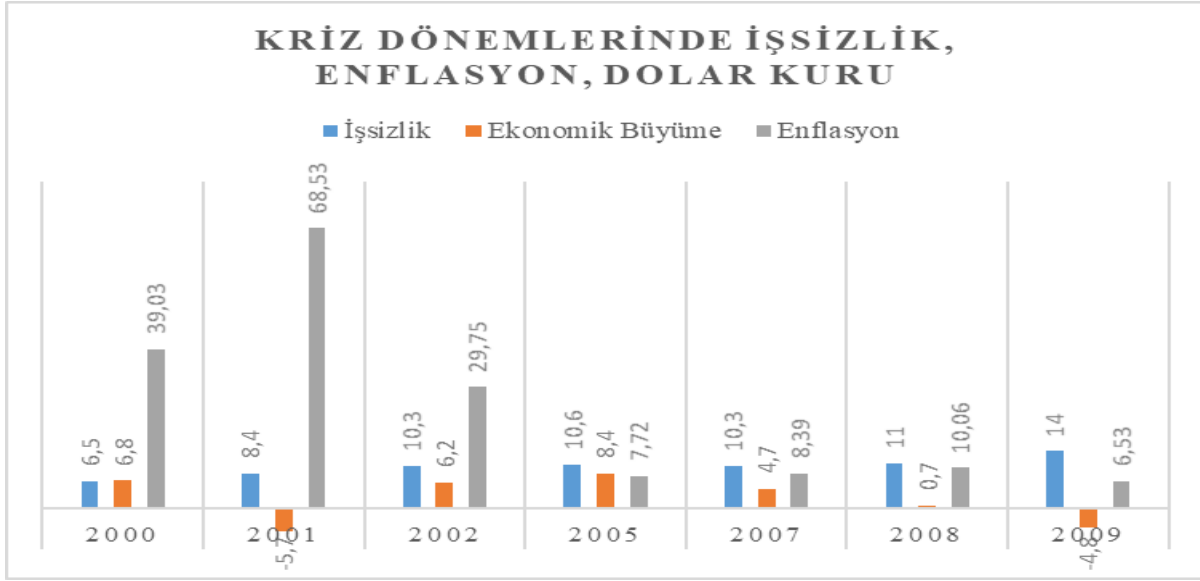
2008 yılında ABD’de mortgage olarak bilinen konut kredilerinin geri dönüşünde yaşanan olumsuzluklar ABD’de köklü finans kurumlarının iflasına sebep olmuştur. Finans kurumlarında yaşanan iflaslar ABD finans sektöründe krize sebep olmuş ve yaşanan bu kriz, dünya genelindeki tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda etkisini göstermiştir. Bu yönüyle 2008 ekonomik krizi küresel bir kriz olarak nitelendirilebilir. Küresel krize dönüşen ABD ekonomisindeki finans krizinin oluşmasını ABD ekonomisinin o dönemlerde çok yüksek düzeyde cari açık vermesi de bir diğer sebep olarak söylenebilir. Cari açığın ABD ekonomisindeki tedirginliği 2006 yılından itibaren yaşanmaya başlamıştır (Göçer, 2013:170). Finans kurumlarının iflası ve cari açığın yanı sıra ABD’de 2008 yılında yaşanan finans krizine sebep olan olaylar şu şekilde sıralanabilir (Alantar, 2008: 2-5);

- **Özensiz kredi kullanımı ve likidite bolluğu:** Bankalar kredi geri ödemelerini diğer mali kuruluşlara satmış, krediyle alınan evler tekrar teminat olarak diğer sermaye piyasası araçlarında görülmeye başlanmış, böylelikle zararlar bir finans kurumundan diğerine taşınmış ve arkasından iflaslar gelmiştir.
- **Menkul kıymete dönüştürme:** Likit olmayan fon akışlarının bir havuzda toplanarak bir mali varlık olarak yatımcılara satılmasına menkul kıymetleştirme denilmektedir. Likiditenin bol olduğu dönemde ABD’de insanlar, menkul kıymetleştirme amacıyla normalden çok daha fazla kredi kullanmışlardır.
- **Şeffaflık eksikliği:** ABD gibi gelişmiş ülkelerde her bir ekonomik fonksiyon için farklı bir araç veya mali kurum oluşturulmuştur. Bu kurumların işlemlerindeki yoğunluk birbirleri ile ilişkilerini iyice karmaşık hale getirmiştir. Ayrıca bu karmaşıklığın anlaşılabilmesi ve takip edilmesi sıradan yatırımcılar için iyice zorlaşmış, kurumların şeffaflığı azalmıştır.
- **Uluslararası derecelendirme kuruluşları:** Bankalar ve diğer mali kuruluşlar tarafından derecelendirme kuruluşlarının finanse edilmesi önemli çıkar çatışmasına sebep olmaktadır. Bu durum derecelendirme kuruluşlarını objektiflikten uzaklaştırmıştır.
- **Denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar:** Uluslararası piyasalar üzerinde en etkin ve büyük kuruluşlardan biri olan FED (ABD Merkez Bankası), değişen risk durumlarına karşı aldığı tedbirlerde geç kalmıştır.

Tüm bu nedenler üst üste gelince kriz kaçınılmaz olmuştur. 2008 Eylül ayında patlak veren küresel ekonomik krizin etkileri Türkiye’de yılın son aylarına doğru kendisini hissettirse de ekonomik verilere 2009 yılında yansımaya başlamıştır.

Türkiye’de yaşanan 2001 ve 2008 ekonomik krizleri makroekonomik dengeleri farklı şekillerde etkilemiştir. Makroekonomik dengeleri olumsuz etkileyen işsizlik, enflasyon ve Türkiye’nin ekonomik büyüme oranlarına ait 2000-2012 yılları arası değişim şekil 2.2 de gösterilmektedir.

Şekil 2.2. Kriz Dönemlerinde İşsizlik, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme

Kaynak; İşsizlik oranları, Ekonomik büyüme www.tcmb.gov.tr ; Enflasyon oranları www.ekonomiatlasi.com

Not: Dolar kurları şekil 2.2’de her yılın 1 Temmuzdaki değeriyle alınmış, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında da 6 sıfır atılarak tabloya yazılmıştır.

Şekil 2.2 incelediğinde, 2001 ekonomik krizinde enflasyonun % 68,5’e ulaştığı, işsizlikte bir önceki yıla göre yaklaşık 2 puanlık bir artış yaşandığı ve ekonomik büyümenin -5,76 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Yine Şekil 2.2’de; 2008 yılında, önceki yıllara göre işsizlik oranında dikkate değer bir değişim yaşanmazken 2009 yılında işsizliğin 3 puanlık artışla % 14’e ulaştığı, 2008 yılında ekonomik büyümenin ciddi şekilde azalarak 2009 yılında tekrar negatif bir büyümeye dönüştüğü görülmektedir.

Avrupa Birliği (AB) Türkiye dış ticaretinde önemli bir konuma sahiptir. Öyle ki Türkiye ihracatının yarısını AB’ye yapmaktadır. 2008 yılında krizde olan Avrupa ile Türkiye arasındaki ticari faaliyetler azalmış; bu durum Türkiye’nin cari açığına yansımış; makroekonomik verilerde kötüleşme başlamış, eksi büyüme ve azalan istihdam ile kriz Türkiye’de kendini göstermeye başlamıştır. Türkiye’nin o dönem en önemli ekonomik sorunlarından olan cari açık bu krizle birlikte daha da derinleşmiştir (Yurdakul, 2015).

2008 ekonomik krizinin Türkiye’ye ilk etkileri uluslararası piyasalardan fon girişlerinin azalması şeklinde olmuştur. Bu süreçte Türkiye’nin uluslararası piyasalardan borçlanma maliyetleri artmasına karşın borçlanma olanağı daha da azalmıştır. Bu gelişmeler cari açığı iyice artırarak Türkiye’yi ekonomik anlamda zora sokmuştur. Diğer taraftan krizle birlikte Avrupa ülkelerinde görülen resesyonlar, Türkiye’nin ihracat rakamlarına yansımış ve ekonomide küçülmeye zemin hazır etmiştir (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 347)

1.5. 2001 VE 2008 EKONOMİK KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2001 ekonomik krizi Türkiye coğrafyasında yaşanmış, diğer ülkeler bu durumdan etkilenmemiştir. Dolayısıyla bu durum Türkiye ekonomisini 2001 yılında daha kırılgan bir yapıya dönüştürmüştür. 2001 ekonomik krizi hem reel kesimi hem de finans yani bankacılık kesimini olumsuz etkilemiştir. Bazı büyük bankalar bu süreçte iflas etmiş, iflaslar ile birlikte işten çıkarmalar artmış, ekonomi % 5,8 oranında küçülmüştür (Karaçor vd., 2017:308; <http://www.tuik.gov.tr>).

2001 ekonomik krizinden en çok etkilenen finans sektörü, bu krizden edindiği tecrübe ile 2008 ekonomik krizini reel sektöre göre daha az kayıpla atlattır. 2008 ekonomik krizi, finans sektörünün

temsilcileri olan bankalarda çok büyük sorunlara sebep olmamıştır. (Eğilmez, 2009: 128; Çolak ve Aktaş: 2010: 46). 2001 krizinin Türkiye ekonomisinde bıraktığı hasar hem bankacılık hem de reel sektörde yaşandığı için daha fazla olmuştur. Türkiye ekonomisinin temel ekonomik göstergelerinin (ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve dış ticaret) tamamı etkilenmiştir. Ancak 2008 ekonomik krizinden iki temel ekonomik büyüklük (işsizlik oranı ve dış ticaret) etkilenmiştir. 2001 ekonomik krizinin ardından ekonomi politikalarında yapısal reformlar gerçekleştirilmiş fakat 2008 ekonomik krizinin ardından reformlara ihtiyaç duyulmamıştır.

Türkiye’de gerek 2001 gerekse 2008 ekonomik kriz dönemlerinde kur ve talep idaresine yönelik politikalarda, uygulama şekli ve öncelikler arasında farklılıklar olmuştur. Çünkü bu krizler kaynağına göre farklı koşullarda meydana gelmiştir. Ayrıca 2001 ekonomik krizinde ekonomik olumsuzluklar çok fazla iken 2008 ekonomik krizi öncesinde öne çıkan en olumsuz makroekonomik gösterge cari açık olmuştur. Merkez bankası tarafından bu görece sağlamlık algısı ve güven duygusu algılama güçlüğüne ve 2008 ekonomik krizine karşı merkez bankasının para politikası tepkisinde gecikmeye sebep olmuştur. 2008 küresel finans krizinin kaygıları artırdığı 2010 sonunda, Merkez bankası açık enflasyon stratejisi içerisine makro ihtiyat politikasını ekleyerek ve pro-aktif bir para politikası izleyerek fiyat istikrarının sağlandığı bir ortamı devam ettirmeye çalışmıştır (Balmumcu ve Süslü, 2017:626).

1.6. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEKSTİL SEKTÖRÜNÜN YERİ

Tekstil endüstrisi, pamuk başta olmak üzere pamuğun işlenmesi ile üretilen pamuklu iplikler, pamuklu ipliğin dokuması, yünlü iplik ve dokuması, yün, ipekli dokuma, ipek, sentetik dokuma, sentetik iplik, keten, kenevir, kord bezi gibi ürünlerin üretilmesi, üretilen bu ürünler ile birlikte türev ürünlerinde kullanılarak başta hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri, makine ve el halılarına dönüştürülmesini sağlayan ana ve alt sektörlerden meydana gelmektedir (Bashimov, 2017:2)

Tekstil ve giyim endüstrisi günümüz dünyasında belli başlı ülkelerin ekonomilerinde iyi tanınan ve önemli bir konuma sahip sektördür. Tekstil endüstrisi, tekstil ürünlerinin üretimi, geliştirilmesi ve perakende satışı şeklindeki her türlü faaliyetin bir arada olduğu küresel bir olgu olarak görülebilir. Günümüz ekonomik ikliminde, gelişmekte olan ülkelerden başta Çin, Türkiye ve Hindistan gibi ülkelerde, tekstil ve hazır giyim endüstrisi ilk etapta ekonomiye istihdam şeklinde katkı sağlarken uzun vadede yurt içi üretim ve ihracata olumlu yönde büyük etkileri olduğu düşünülmektedir (Jaswall ve Chowdhary, 2016:71)

Tekstil sektörü ekonomiye, sanayi üretimi ve istihdam şeklinde vermiş olduğu katkının yanı sıra diğer kimya, tarım, enerji ve benzer sektörlerle de doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Hazır giyim ve konfeksiyon sektörü Türkiye’de 2021 yılı ilk altı ayındaki 9,4 milyar dolarlık ihracat değeri ve genel ihracat içindeki % 9’luk payıyla; otomotiv ve kimyevi maddeler ve mamulleri sektörlerinin ardından üçüncü sırada yer almıştır (itkib.org.tr).

Türkiye’de 2021 Temmuz ayı verilerine göre tekstil ürünleri ve giyim ürünleri imalatında toplam 1.135.158 doğrudan ücretli işçi çalışmaktadır. Bu rakamlarla tekstil sektörü Türkiye’deki toplam 28 milyon 730 bin kişilik istihdamda % 3,95’lik paya sahiptir (tuik.gov.tr).

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmada, Türkiye’de yaşanan 2001 ve 2008 ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin performans etkinlikleri tekstil sektöründen seçilen işletmeler örnekleminde analiz edilmiş, analizde ÇKKV yönteminden SWARA ve TOPSİS teknikleri, VZA yönteminden CCR tekniği kullanılmıştır. Yapılan çalışma doğrultusunda hem tekstil hem de diğer sektörlerden ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin değerlendirildiği, işletme performans ve etkinliklerinin analiz edildiği ve benzer tekniklerin

kullanıldığı, Türkiye’den ve dünyadan yapılan çalışmalara ait literatür araştırması kronolojik sıraya göre Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1. Literatür Araştırması

Araştırmacı (lar)	Uygulama Alanı/ Sektör/ Sayısal Veriler	Araştırma Dönemi	Araştırma Bulguları
Gürkan (2005)	Tekstil sektöründe süreklilik arz eden 506 işletme	1994-2003 arası	Araştırmada, 1994 ekonomik krizinden tekstil işletmelerinin yüksek düzeyde olumsuz etkilendiği, uzun yıllar zarar ettikleri, zararın 2001 ekonomik krizinde zirveye çıktığı ancak ihracata yönelik üretim yapan tekstil işletmelerinin diğer tekstil işletmelerinden daha hızlı toparlandığı sonucuna varılmıştır.
Aydemir (2010)	Uşak’ta tekstil sektöründe faaliyet gösteren 40 işletme	2010 yılı	Uşak ilinde faaliyet gösteren ve en az 20 kişi istihdam eden tekstil işletmelerinin muhasebe, finans ve insan kaynaklarından sorumlu kişiler ile yüz yüze anket yöntemi ile yapılan görüşmede 2008 ekonomik krizinde işletmelerin 1/3’ünün krizde işçi çıkardığı, ihracat yapan işletmelerin % 65’inin ihracatının değişmediği, işletmelerin % 70’inin tam maliyet sistemini kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.
Karahan ve Özduran (2012)	İMKB’ye kayıtlı 27 Tekstil işletmesi	2006-2010 arası	İşletmelerin finansal tabloları üzerinde finansal durum analizleri yapılmış, 2008 ekonomik krizi sonrası tekstil işletmelerinin likidite, faaliyet ve mali yapı oranlarında istatistiksel olarak anlamlı artışlar olduğu, buna karşılık karlılık oranlarının hala negatif olduğu ancak iyileşmelerin olduğu gözlemlenmiştir.
Emir ve diğerleri (2011)	İMKB’de işlem gören 23 gıda, 28 tekstil işletmesi	2004-2010 arası	Çalışmada kriz dönemi (2008), kriz öncesi dönem (2004-2007) ve kriz sonrası dönem (2009-2010) karşılaştırmalı olarak ele alınmış, işletmelerin finansal tablolarında oran analizi ve bağımlı t-testleri uygulanmış, tekstil sektörünün krizden olumsuz etkilendiği, gıda sektörünün etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.
Mughal (2014)	Pakistan Tekstil Sektöründeki işletmeler	2009-2013 arası	Pakistan’da yapılan araştırmada 2008 küresel ekonomik krizinden ziyade tekstil işletmelerini enerjideki yetersizlikler, ülkedeki istikrarsızlık ve ülkenin hukuk düzeninin daha çok etkilediği, ülkede yapılacak yasal düzenlemelerin ülkeye yabancı yatırımcıyı çekebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Avcı ve Çınaroğlu (2018)	Avrupa’da önde gelen 5 havayolu işletmesi	2012-2016 arası	Çalışmada farklı mali analiz oranları ile VZA tekniklerinden TOPSİS yöntemi kullanılarak işletmelerin finansal performansı analiz edilmiş, finansal performansı en iyi Rynair, en kötü Lufthansa çıkmıştır.

Arslan (2019)	BİST dokuma, giyim ve deri sektöründen 19 işletme	2017 yılı	Çalışmada VZA yöntemlerinden TOPSİS tekniği ile işletmelerin performansını belirlemede en etkin mali analiz oranlarını belirlemek amaçlanmış, kullanılan değişkenlerde girdi değişkeninde en etkin cari oran, çıktı değişkeninde en etkin oran piyasa/defter değeri oranı bulunmuş, ayrıca işletmelerden 8 işletme etkin çıkmıştır.
Darji ve Dahiya (2021)	Hindistan Haryana bölgesi 28 Kamu 33 Özel Tekstil Limited Şirketi	2019-2020 yılları	Çalışmada Kamu ve Özel sektöre ait tekstil işletmeleri CCR ve diğer VZA teknikleri ile analiz edilmiş, kamu sektöründeki tekstil işletmelerinin özel sektöre göre performans değeri yüksek bulunmuş, bunun en önemli sebebi kamu sektöründe girdilerin özel sektöre göre az olması sebep gösterilmiş, girdi maliyetleri konusunda özel sektörün önlem alması tavsiye edilmiştir.
Ezin (2022)	BİST'te işlem gören Tekstil, Giyim ve Deri sektöründeki 13 işletme	2009-2020 arası	Çalışmada işletmelerin finansal tabloları oran analizleri ile değerlendirilerek Entropi ve TOPSİS yöntemleri ile işletmelerin performans sıralaması yapılmış, Bossa işletmesi performansı en iyi işletme olarak belirlenmiştir.
Fares ve Llomet (2022)	Hindistan'daki tekstil işletmeleri	2021 yılı	Çalışmada SWOT analizi, AHP ve TOPSİS yöntemleri kullanılarak Covid-19 salgını sürecinde perakende yönetim sistemindeki önceliklerin belirlenmesi amaçlanmış, salgın sürecindeki tüketici alışkanlıklarındaki değişiklikler belirlenerek işletme yöneticilerine alacakları kararlarda faydalı bilgiler ortaya koymaya çalışılmışlardır.
Dayı ve Çilesiz (2022)	BİST'te işlem gören Tekstil, Giyim ve Deri sektöründeki 21 işletme	2015-2019 arası	Çalışmada mali oranlar kullanılarak BMW tabanlı TOPSİS yöntemi ile işletmelerin performans sıralaması yapılmış, işletmelerin kısa vadeli borçlarının yüksek olduğu bu durumun karlılığa olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kılınç ve Konuşkan (2022)	BİST sürdürülebilirlik endeksine kayıtlı 21 işletme	2018-2020 arası	Çalışmada CCR ve diğer VZA analiz teknikleri uygulanmış, farklı tekniklere ve yıllara göre işletmelerin performans ölçümleri yapılmış, etkin çıkmayan işletme sayısı 2019 yılında en yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Herhangi bir konuda ortaya çıkan farklılıklar/anlaşmazlıklar her iş projesinde bir gerçekliktir. Problemin tarafları/paydaşları bir çözüme kendi başlarına ulaşamazlarsa, tüm katılımcıları ciddi şekilde etkileyen pahalı ve zaman alıcı çoğu zaman çözümü neredeyse imkansız yasal prosedürler başlar. Çatışma analizi ve çözümü; hükümet, iş dünyası, devlet kurumları vb. alanlardaki uyuşmazlıkların giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çatışma ne kadar erken belirlenip ele alınabilirse, çözümün başarı yüzdesi de o kadar yüksek ve maliyeti o kadar düşük olur. Uyuşmazlığın dostane bir şekilde çözülebilmesi önemlidir. Uzlaşma yöntemleri için ÇKKV yöntemleri iyi bir tercihtir.

ÇKKV problemlerinde karar vericiler uzman kişilerden oluşmaktadır. Ele alınan probleme göre kriter, karar ve alternatif değişkenler belirlenmektedir. ÇKKV; birden çok kriterin ele alınarak alternatifler içinden objektif karar vermeyi amaçlayan bir yöntemdir. ÇKKV yöntemleri içerisinde farklı teknikler bulunmaktadır. Bu teknikler 1970’li yıllarda karar teorisi ve yöneylem araştırması alanlarında kullanılmış, daha sonraki yıllarda mali ve iktisadi alanlarda da uygulamaya geçilmiştir. ÇKKV, anlam olarak belirlenen kriterler esas alınarak en uygun seçimin yapılmasına imkan tanıyan araçtır (Tezcan vd., 2009:3).

VZA tekniği, parametrik olmayan, doğrusal programlama prensiplerine dayanan bir organizasyonlar arası görelilik kıyaslaması yapan bir yöntemdir. Literatürde Karar Verme Birimleri (KVB) olarak bilinen birbiri ile aynı girdileri kullanarak benzer çıktılar üreten kurum ve kuruluşlar karşılaştırılarak görelilik verimliliğinin ölçülebildiği ve etkinlik analizinin yapılabildiği “firmalar arası karşılaştırma modeli” olarak da bilinen bir analiz yöntemidir (Babacan vd. 2007:98).

VZA’da farklı birçok teknik kullanılmaktadır. Bu teknikler genel olarak; hangi tür modelin kullanılması gerektiği, araştırmanın kapsamı ve kullanılacak varsayımlara göre değişmektedir. Varsayım eğer KVB’lerin ölçüğe göre sabit getiriye sahip olduğuyorsa ve birimlere ait toplam etkinlikler belirlenmek isteniyorsa, CCR veya yönelimsiz modeller kullanılabilir (Özden, 2008:169-170).

Bu çalışmada işletmelerin performans etkinliğini ölçmede ABD’de mali analiz tekniklerinin finansal çevrelerde fayda ve etkisinin araştırıldığı bir çalışmadan yararlanılmış, bu çalışma kapsamında finansal analistler tarafından seçilen 9 adet mali analiz oranı (Tablo 4.1.) karar kriteri olarak kullanılmıştır (Sayılır, 2019:193). Bu kriterler, 2010 yılında Keršulienė, Zavadskas ve Turskis tarafından literatüre kazandırılan sübjektif bir ÇKKV yöntemi olan SWARA yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır. Sonraki aşamada TOPSIS yöntemi kullanılarak 2000, 2001 ve 2002 ile 2007, 2008 ve 2009 (kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası) yıllarında işletmelerin performans sıralaması yapılmıştır. Çalışmada BİST’te işlem gören ve krizlerden etkilendiği düşünülen 10 tekstil işletmesine ait finansal tablolar kullanılmıştır. Daha sonraki aşamada VZA ile etkinlik analizi yapılarak belirtilen yıllarda işletmelerin kendi aralarındaki girdi yönelimli CCR etkinlik sıralaması yapılmıştır. Kriz dönemlerinde çıktılarının artırılması çok zor olduğu var sayılarak girdi yönelimli etkinlik analizi tercih edilmiş, sonrasında ise işletmelerin performans eksiklikleri belirlenerek tavsiyelerde bulunulmuştur.

Kriterlerin ağırlıklandırılmasında ayrıca finans alanında uzman 10 öğretim elemanı görüşünden faydalanılmıştır. Öğretim elemanlarına işletmelerin performansını ölçmede kullanılacak kriterleri belirlemeleri ve ağırlıklandırarak sıralamaları istenmiştir.

3.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Çalışmanın kapsamını BİST’te işlem gören ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren 10 işletme (Tablo 4.2.) oluşturmaktadır. Bu işletmelerin 2000, 2001 ve 2002 yılları ile 2007, 2008 ve 2009 yıllarındaki (kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası) altı yıllık bilanço ve gelir tablolarına ait veriler kullanılmış, bu veriler BİST arşivi ve Kamu Aydınlatma Platformundan elde edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE ÖNERİLER

İşletmelerin performans etkinlik analizine öncelikle mali analiz oranlarından seçilen 9 adet karar kriterlerinin SWARA yöntemi ile ağırlıklandırılmasıyla başlanmıştır. Seçilen karar kriterlerine ait hesaplanan ağırlıklandırılmış değerler Tablo 4.1.'de verilmiştir.

Tablo 4.1. SWARA Yöntemine Göre Hesaplanan Ağırlıklar

SIRA	KRİTERLER	AĞIRLIKLAR
1	Öz kaynak Karlılığı	0,144616
2	Aktif Karlılığı	0,137346
3	Net Kar Marjı	0,11363
4	Fiyat Kazanç Oranı	0,111694
5	Hisse Başına Düşen Kar	0,108888
6	Stok Devir Hızı	0,097439
7	Asit Test Oranı	0,091668
8	Borç Özkaynak Oranı	0,089648
9	Finansman giderlerini Karşılama Oranı	0,088296

Tablo 4.1'de uzman görüşüne göre belirlenen karar kriterleri değişken olarak ağırlıklandırılmış değerlerine göre yukarıdan aşağıya doğru sıralandırılmıştır. Ağırlık derecesi en yüksek karar kriteri Özkaynak Karlılığı iken en düşük dereceli karar kriteri Finansman Giderlerini Karşılama Oranı olmuştur. Değişkenlere ait ağırlıklandırılmış bu değerler çalışmanın diğer aşamalarında kullanılmıştır.

Çalışmada incelenen işletmelerin performans göstergelerinin hesaplanmasında kullanılacak değişkenlere ait ağırlıklandırılmış değerler hesaplandıktan sonra TOPSİS yöntemine göre işletmelerin ekonomik performans sıralamaları hesaplanmıştır. 2001 ve 2008 ekonomik kriz yılları iki farklı dönem olarak ele alınmıştır. Her dönem kriz öncesi ve kriz sonrası olmak üzere üç yıllık süreler halinde işletmelerin performansları hesaplanmış ve Tablo 4.2.'de sıralanmıştır.

Tablo 4.2. Her İki Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Performans Sıralamaları

	2000 yılı		2001 yılı		2002 yılı		2007 yılı		2008 yılı		2009 yılı	
	Topsis skoru	Sıra	Topsis skoru	Sıra	Topsis skoru	Sıra	Topsis skoru	Sıra	Topsis skoru	Sıra	Topsis skoru	Sıra
Bossa	0,66297	6	0,77562	2	0,62668	3	0,57069	3	0,73933	2	0,42905	6
Derimod	0,77761	1	0,50298	8	0,23203	10	0,70130	2	0,76962	1	0,46196	5
Karsu Tekst	0,68222	3	0,66335	6	0,49727	7	0,51055	5	0,57483	5	0,53707	3
Kordsa	0,67745	4	0,69300	4	0,53195	5	0,50580	6	0,68705	3	0,60665	2
Luks Kadife	0,04571	10	0,09327	10	0,74157	1	0,33140	8	0,55154	6	0,40610	7
Okan Tekst	0,48914	8	0,48213	9	0,30853	9	0,12329	10	0,37213	10	Kapalı	Yok

Söktaş Teks	0,40805	9	0,53368	7	0,52608	6	0,55233	4	0,67068	4	0,50092	4
Sönmez Pmk	0,66383	5	0,72431	3	0,46237	8	0,70332	1	0,39784	8	0,77962	1
Sönmez Flmnt	0,68564	2	0,80046	1	0,67363	2	0,31922	9	0,46472	7	0,38964	8
Yünsa	0,64184	7	0,67642	5	0,54525	4	0,48769	7	0,39010	9	0,29072	9

Tablo 4.2’de tekstil sektöründe Okan Tekstil hariç diğer işletmelerin performans sıralamalarının incelenen yıllarda dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Derimod 2000 yılında performans sıralamasında en iyi işletme iken, 2001 ve 2002 yıllarında aşağı sıralarda yer almıştır. Ayrıca Derimod 2007, 2008 yıllarında performans olarak ilk sıralarda yer alırken, 2009 yılında orta sıralara gerilemiştir. Okan Tekstil yıllar içinde hep kötü performans sergilemiştir. Bunun sonucu olarak da 2008 yılından sonra BİST’te tahtası kapatılmıştır. İlk üç yılda Lüks Kadife’nin performans sıralamasındaki durumu dikkat çekmektedir. Sönmez Filament 2000, 2001 ve 2002 yıllarında performans sıralamasında ilk sıralarda yer alırken 2007, 2008 ve 2009 yıllarında alt sıralara gerilemiştir. Sönmez Pamuk 2008 yılında çok dramatik bir biçimde düşüş göstermiş ancak, 2009 yılında tekrar toparlanma başarısını göstermiştir.

Araştırmada finans alanında uzman öğretim elemanlarının görüşüne dayanarak seçilen karar kriterlerine göre VZA yöntemlerinden biri olan CCR tekniği ile hesaplanan, kriz dönemlerine göre karşılaştırmalı işletme etkinlik analiz sonuçları Tablo 4.3’te verilmiştir.

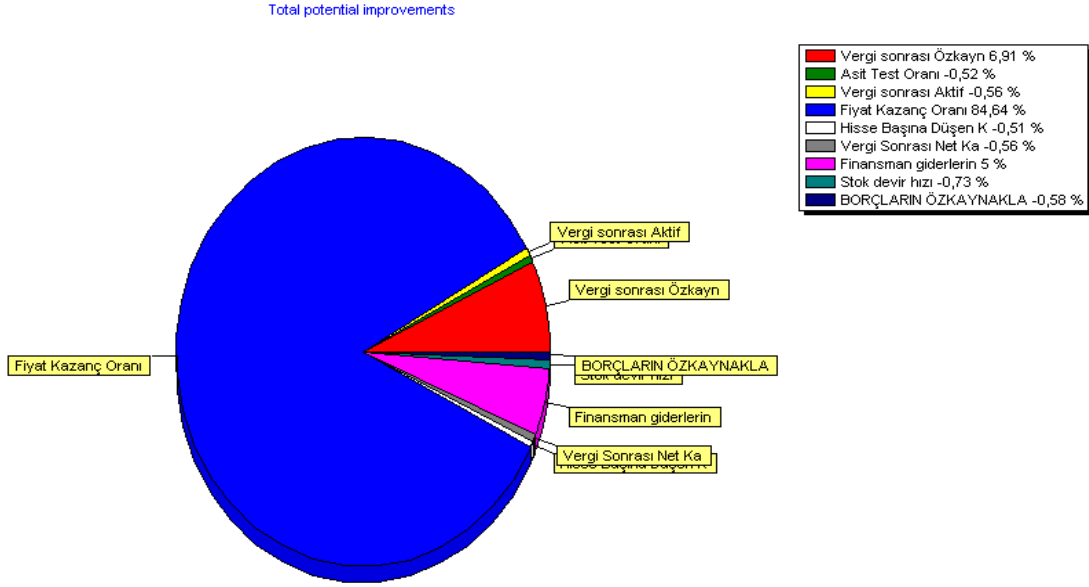
Tablo 4.3. VZA Girdi Yönelimli CCR Etkinlik Analiz Sonuçları

Tekstil İşletmeleri	BİRİNCİ KRİZ DÖNEMİ			İKİNCİ KRİZ DÖNEMİ		
	2000	2001	2002	2007	2008	2009
Derimod	100	100	10,77	100	100	100
Karsu Teks	100	100	33,51	29,24	72,02	100
Kordsa	93,08	100	32,92	70,86	100	100
Bossa	88,83	100	76,92	91,16	100	55,14
Yünsa	65,68	100	12,34	74,62	15,98	60,51
Sönmez Filament	64,72	71,88	75,37	19,12	32,29	11,18
Sönmez Pmk	56,54	100	11,47	96,44	31,14	100
Okan Teks	52,37	100	11,11	95,84	KAPALI	KAPALI
Lüks Kadife	39,21	36,5	100	20,88	65,49	64,48
Söktaş Teks	28,86	100	15,28	40,03	100	100

Tablo 4.3’te işletmelerin etkinlik sonuçları görülmektedir. Tabloda 2001 yılında işletmelerin etkinlik skorları dikkat çekmektedir. 2002 ve 2007 yıllarında bir işletme etkin olarak görülmektedir. Yıllar itibariyle etkinliği en çok olan işletme Derimod’dur. Yıllar itibariyle hiç etkin olamayan işletme ise Sönmez Filament’tir. İşletmelerin etkinlik skorlarıyla performans sıralamaları uyumlu görülmektedir.

İşletmelerin performans ve etkinlik değerleri, seçilen karar kriterlerine göre ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analizlere ait sonuçlar aşağıdaki şekillerde ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca işletme performans ve etkinliğine etki eden karar kriterleri için farklı öneriler sunulmuştur.

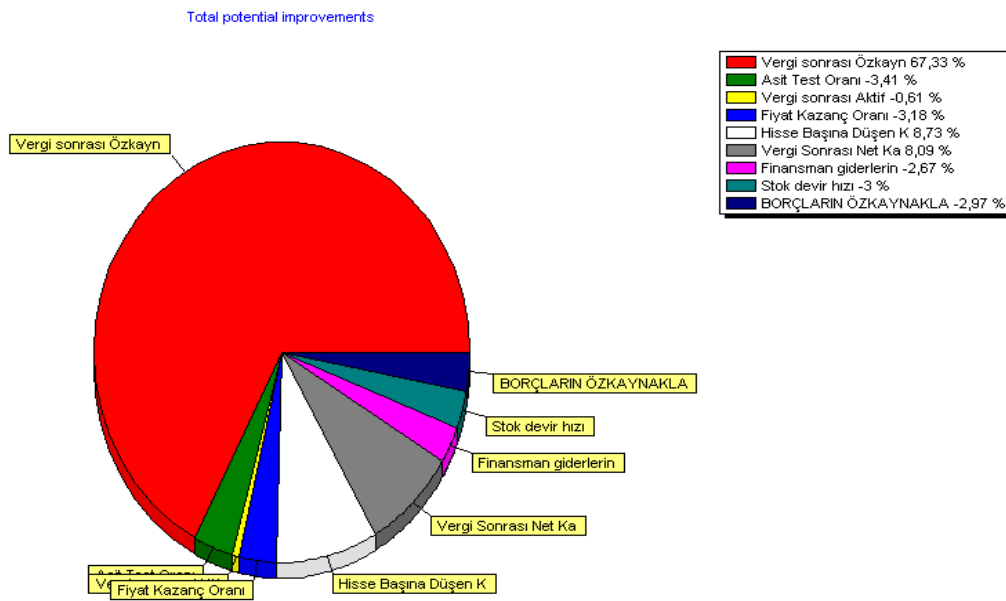
Şekil 4.1. 2000 Yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

Sektörün 2000 yılındaki performans eksikliğinin ana sebebi şekil 4.1’de fiyat kazanç oranı olarak (% 84,54 artış) gözükmektedir.

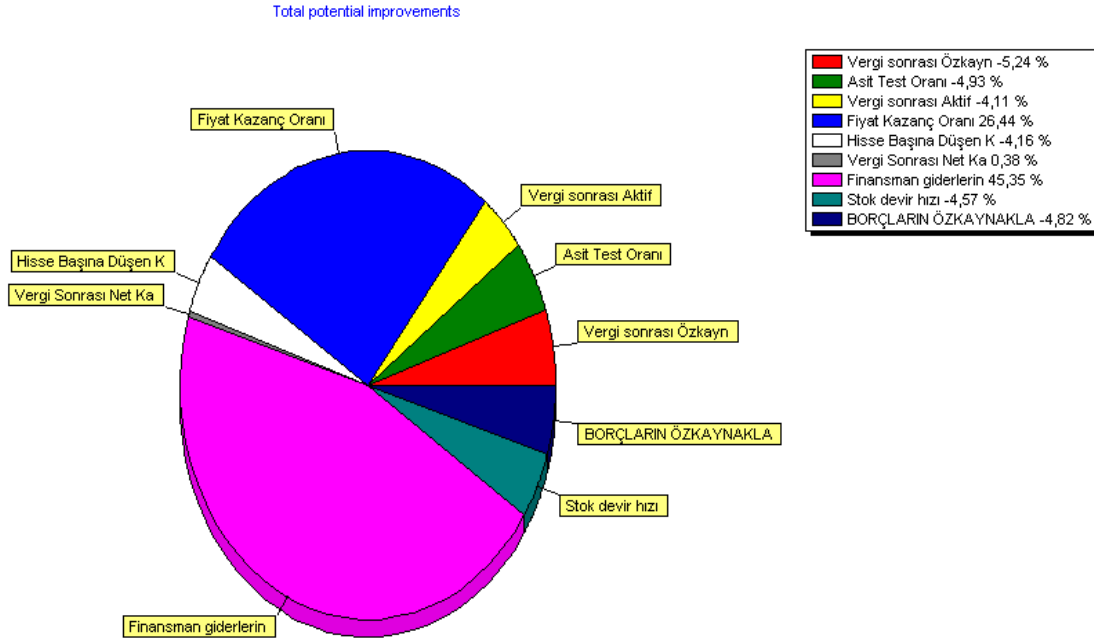
Uzmanların belirlediği ağırlıklandırılmış oranlarla 2000 yılında sektörde etkinliğin artırılması için işletmelerin üzerinde en çok durması gereken oran fiyat kazanç oranı olmuştur. Fiyat kazanç oranında % 84,5 kadar iyileştirme yapılması gerekmektedir. Etkinliğin artırılması için iyileştirme yapılması gereken diğer önemli oranlar ise özkaynak karlılığı ile finansman giderleri olarak belirlenmiştir.

Şekil 4.2. 2001 Yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

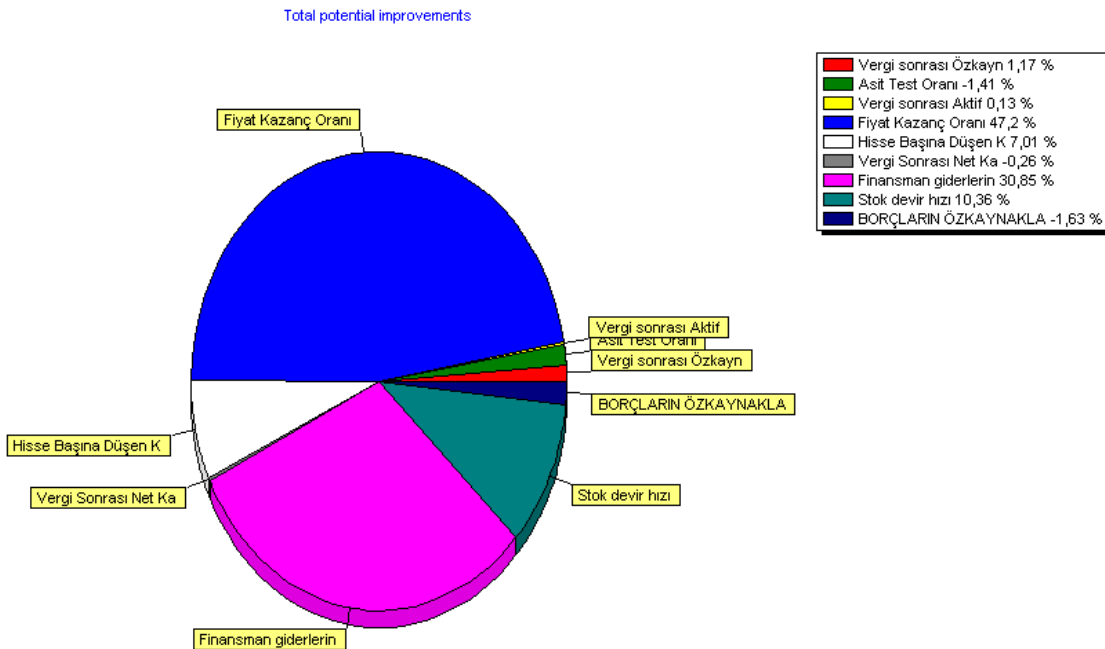
2001 yılında şekil 4.2’de, sektör etkinliğinin iyileştirilmesinde üzerinde en çok durulması gereken oran öz kaynak karlılığı oranıdır. Ayrıca hisse başına düşen kar ile net kar marjında da iyileştirme yapılması gerekmektedir. Bunların yanı sıra sektörde etkinliğin artırılması için asit test oranı, fiyat kazanç oranı ve stok devir hızı oranlarının az miktarlarda düşürülmesi gerekir.

Şekil 4.3. 2002 Yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

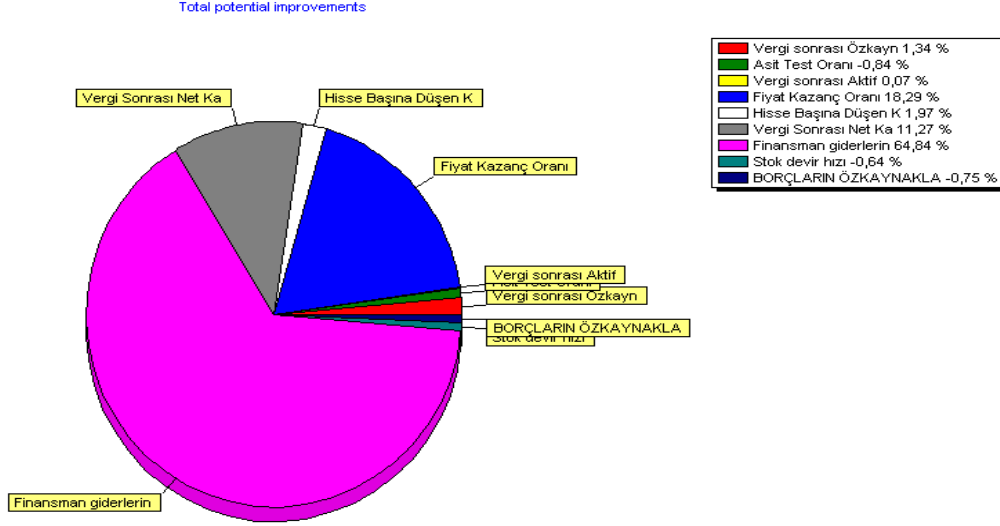
2002 yılında finansman giderlerinde ve fiyat kazanç oranında artırılarak iyileştirme yapılması gerektiği şekil 4.3’te görülmektedir. Bunun yanı sıra etkinliğin artırılması için özkaynak karlılığı, asit test oranı, borç özkaynak oranı, stok devir hızı ve aktif karlılığı oranlarının düşürülmesi gerekir.

Şekil 4.4. 2007 yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

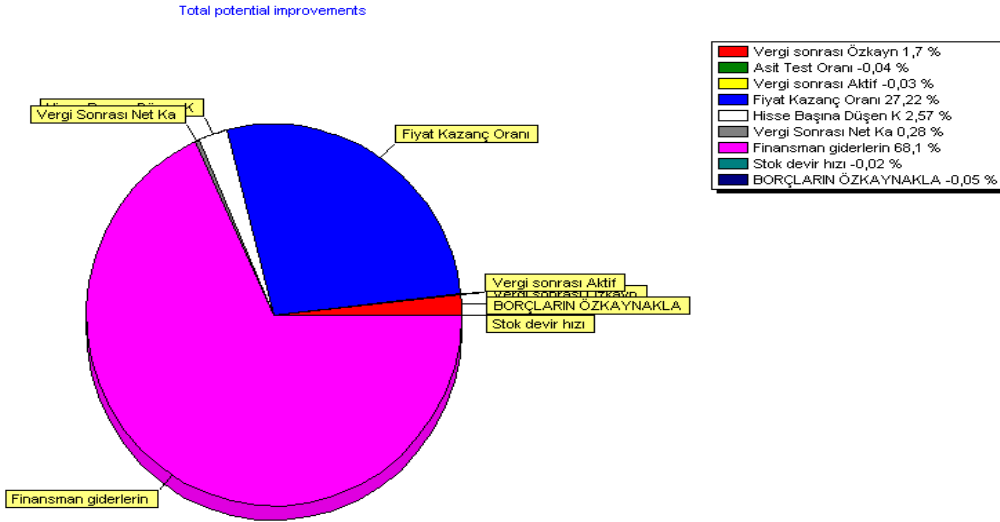
2007 yılında sektör etkinliğinin iyileştirilmesi için fiyat kazanç oranı, finansman giderlerini karşılama oranı, stok devir hızı ve hisse başına düşen kar payının artırılması gerektiği şekil 4.4'te görülmektedir.

Şekil 4.5. 2008 yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

2008 yılında sektör etkinliğinin iyileştirilmesi için şekil 4.5'te finansman giderlerini karşılama oranı, fiyat kazanç oranı ve net kar marjının artırılması gerektiği görülmektedir.

Şekil 4.6. 2009 yılı Sektör Toplam Potansiyel İyileştirmesi

2009 yılında sektör etkinliğinin artırılması için finansman giderlerini karşılama oranı ve fiyat kazanç oranının artırılması gerektiği şekil 4.6'da görülmektedir.

Tablo 4.7. Tekstil Sektöründe Etkinliğin Artırabilmesi İçin İyileştirme Yapılması Gereken Oranlar

	2000	2001	2002	2007	2008	2009
1. Dönem	Fiyat Kazanç (%84,64)	Öz kaynak karlılığı (67,33)	Finansman giderleri (%45,35)	Fiyat Kazanç (%47,2)	Finansman giderleri (%64,84)	Finansman giderleri (%68,1)
2. Dönem	Öz kaynak karlılığı (%6,91)	Hisse Başına düşen Kar(%8,73)	Fiyat Kazanç (%26,44)	Finansman giderleri (%30,85)	Fiyat Kazanç (%18,29)	Fiyat Kazanç (%27,22)

Tablo 4.7’de iki kriz döneminde tekstil sektöründe yer alan işletmelerin etkinliklerinin iyileştirilmesinde öne çıkan oranlar topluca görülmektedir. Tablodan da takip edildiği gibi finansman giderlerini karşılama oranı en çok iyileştirilmesi gereken oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da kriz yıllarında işletmelerin borç yükünü karşılamada zorlandıkları anlamına gelebilir. Diğer dikkat çeken oran ise fiyat kazanç oranı olmuştur.

SONUÇ

2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizler Türkiye’de farklı etkiler meydana getirmiştir. Zaten zor bir durumda olan Türkiye ekonomisinde, 2001 yılındaki krizle birlikte hazine borçları ödenemez hale gelmiştir. Türk lirasının değer kaybetmesi, kurlardaki yükseliş ve enflasyondaki artış, işletmelerin ve yapısal sorunları olan bankaların iflas etmesini beraberinde getirmiştir. 2008 yılı finansal krizinde ise Türkiye’de dış ticaret hacminde daralma yaşanmış, yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi, uluslararası sermaye hareketlerindeki daralma ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Her iki krizde Türkiye ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Türkiye ekonomisinin büyümesini olumsuz etkilemiş, işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir. İhracatta yaşanan daralma dış ticaret açığına sebep olmuş, dış borç yükü artırmıştır.

Yaşanan finansal kriz yıllarında Türkiye’deki işletmeler talepteki azalış nedeniyle önemli gelir kaybı, uygun finansal kaynak bulamama ve iflas riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Böyle olmakla birlikte işletmelerin krizlere uyum sağlama yeteneği, sektörlerden gelen farklılıklar, krizden etkilenme derecelerinde farklılığa sebep olmuştur.

Yaşanan bu finansal krizlerde tekstil sektörü de olumsuz etkilenmiştir. Her iki kriz döneminde dünyada yaşanan ekonomik durgunluk, satın alma gücündeki düşüş, sektördeki rekabet ve bunların sonucunda talepte yaşanan azalışlar sektörü oldukça olumsuz etkilemiştir. Bu durum sektördeki işletmelerde gelir kaybına yol açmış, finans piyasalarında etkili olan daralma ile birlikte mali kaynak bulmalarında zorluk yaşamalarına sebep olmuştur.

Tekstil sektöründeki işletmelerin esnekliği, hızlı üretim kabiliyeti ve rekabetçi maliyet avantajları, ekonomik kriz kaynaklı olumsuzlukların giderilmesinde toparlanma sürecini hızlandırmıştır. İşletmeler krizlerden çıkardıkları derslerle yapısal sorunların çözümü için gerekli tecrübeleri edinmişlerdir.

Bu çalışmada BİST’te işlem gören ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin iki finansal kriz döneminde (2000, 2001 ve 2002 ile 2007, 2008 ve 2009) finans uzmanlarınca belirlenen ve ağırlıklandırılan oranlarla performans ve etkinlik sıralaması ile sektör etkinliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yöntem olarak ÇKKV yöntemlerinden SWARA ile TOPSİS tekniği ve VZA yöntemlerinden olan CCR tekniği kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan mali oranlar finans alanında uzman öğretim elemanlarınca ağırlıklandırılmıştır. İşletmelerin bu değişkenlerle yapılan performans ve etkinlik sıralaması her iki dönem için de birbirine benzer bir şekilde gerçekleşmiştir.

Tekstil sektöründeki işletmelerin etkinliğinin değerlendirilmesinde seçili oranlar arasından fiyat kazanç, öz kaynak karlılığı, finansman giderlerini karşılama gibi oranların öne çıktığı görülmektedir. Bu sonuçların finans uzmanlarının görüşleri alınarak belirlenmiş olan mali oranlara göre olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Kriz yıllarında tekstil sektöründeki işletmelerin fiyat kazanç oranının iyileştirilmesi ile etkinliğinin artacağı sonucu, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin büyüme potansiyelinin kar beklentilerinin düşük olduğu anlamına gelebilir. Ayrıca ekonomideki belirsizlik yatırımcıların risk algılarındaki artıştan kaynaklı olarak işletmelerin fiyat kazanç oranının düşmesindeki sebepler arasında sayılabilir. Dolayısıyla sektördeki işletmelerin üzerlerindeki bu olumsuz algıyı gidermek amacıyla karlılıkları artırarak işletmenin gelecekte nakit akış üretebileceği algısını artırmaları gerekmektedir.

Kriz yıllarında tekstil sektöründeki işletmeler; ürün taleplerinde yaşanan azalışlardan ötürü gelirlerinde düşüşler, enflasyondan kaynaklı maliyetlerdeki artışlardan ötürü kar seviyesinde düşüşler yaşamaktadır. Bu durum işletmelerin öz kaynak karlılığını düşürmektedir. Dolayısıyla işletmelerin etkinliklerini artırabilmeleri, satışlarını artırmaya, maliyetlerini düşürmeye yönelik çalışmalar yapması gerektiği ifade edilebilir. Özellikle işletmeler bu durumla 2001 yılında karşı karşıya kalmışlardır.

Kriz yıllarında işletmeler mali yapılarında olumsuzluklar yaşamaktadır. Tekstil sektöründeki işletmelerin yaşanan finansal krizle birlikte faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları finansmanı bulmada zorlandıkları görülmektedir. Kriz yıllarında risk ve belirsizlik faktörlerinden dolayı finansman maliyetleri artmaktadır. Dolayısıyla işletmeler ucuz maliyetli kaynak bulmada zorlanmaktadır. Ayrıca kısa vadeli borçların ödenmesinde yaşanan güçlük sebebiyle borçların yeniden yapılandırılması, finansman giderleri yükünü de artırmış olabilir. 2008 yılında yaşanan krizin yapısı finansman kaynağı maliyetlerini artırmıştır. Bu da sektördeki işletmelerin etkinliklerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Sonuç olarak tekstil sektöründeki işletmeler ikinci krize finans yapıları zayıf yakalanmışlardır. İşletmelerin finansal krizlerden az zararla çıkmaları ya da etkilenmemeleri için sektörlerinin faaliyet alanı ile ilgili olmakla birlikte işletme yönetiminin iş süreçlerinin iyileştirilmesi ve rekabette üstünlük sağlayacak Ar-Ge harcamalarına ağırlık verilmesinin etkili sonuçlar verebilir. Bu işletmelerin kriz dönemlerindeki yetersizlikleri fiyat kazanç oranının düşmesine, dolayısıyla işletme ile ilgili algının olumsuz olmasına neden olmaktadır.

Benzer çalışmaların diğer sektörlerde yapılması krizlerin olası zararlarından kaçınmada işletmeler için yol gösterici olacaktır. Ayrıca kullanılan değişkenler ve yöntemler de değiştirilerek daha kapsamlı çalışmalar da yapılabilir.

KAYNAKLAR

- ALANTAR, D. (2008). “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, Maliye Finans Yazıları, Sayı: 81.
- ARI, A., ÖZKESKİN N., “Türkiye’deki Bankacılık Krizlerinin Nedenleri:Ekonometrik Bir Yaklaşım”, Finans Politik & EkonomikYorumlar Dergisi, Cilt: 53, Sayı: 622, 2016, s.45-60.
- ARSLAN, Ö. (2019). “Mali Oranların İşletmelerin Etkinlikleri Üzerindeki Etkilerinin VZA Yöntemiyle Analizi: Bist Dokuma Giyim Eşyası Ve Deri Sektörü Üzerinde Bir Uygulama”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(2), 1079-1091.

- AVCI, T. & ÇINAROĞLU, E. (2018). “AHP temelli TOPSIS Yaklaşımı İle Havayolu İşletmelerinin Finansal Performans Değerlemesi”, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 19(1), 316-335.
- AYDEMİR, İ., (2010), “2008 Krizinin Uşak Tekstil Sektörüne Etkilerinin İncelenmesi (Üretim - Maliyet - Fiyatlandırma Ve İhracat Süreçleri Açısından)”, İnönü Üniv. E-kitap Diğ. Y. Koleksiyonu
- BABACAN, A., KARTAL, M. ve BİRCAN, H. (2007), “Cumhuriyet Üniversitesi'nin Etkinliğinin Kamu Üniversiteleri ile Karşılaştırılması: Bir VZA Tekniği Uygulaması”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss.97-114
- BALMUMCU, Ö., ve Süslü, B., (2017). “Para Politikası Açısından Türkiye’de 2001 ve 2008 Kriz Deneyimleri”. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt: 54
- BASHİMOV, G. (2017) “Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü: ASEAN-5 Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz” Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2 (Sf. 1-15)
- BÜKEY, A. M. (2020) “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Gelir Dağılımı:1994, 2001 ve 2008 Krizleri Tecrübesi” İKSAD yayımları, Ankara, Mayıs 2020
- ÇOLAK, Ö.F., AKTAŞ, A. (2010). “Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması”, 2. Baskı. Ankara: Efil Yayınevi. Aktaran B. DARICI, F. M. ÖCAL, M. C. OKYAR. Ankara, Nobel Yayınevi.
- DARJİ, I. S., & DAHİYA, S. (2023). “Financial Performance Of The Textile Industry In INDIA: The Case Of Haryana”, Research Journal of Textile and Apparel, 27(1), 36-53.
- DAYI, F. ve ÇİLESİZ, A. (2022). ” BİST’te Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının BWM Tabanlı TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Yıl:2022, Sayı:1
- DEMİRCAN, C., (2018) “2001 ve 2008 Ekonomik Krizlerinde Türkiye’nin Kriz Yönetim Uygulamaları ve Karşılaştırması” İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Finans ABD. Yüksek Lisans Tezi, S:19
- EĞİLMEZ, M. (2009). “Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi”, 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EZİN, Y. (2022). “Tekstil Sektörünün Oran Analizi Ve Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi”, Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 13(25), 213-243.
- FARES, N. and LLORET, J. (2022). “An İntegrated Swot-Ahp-Fuzzy Topsis Approach For Maturity Management Following The Covid-19 Outbreak: Lessons Learned From Fast Fashion”, Journal of Global Operations and Strategic Sourcing Vol. 15 No. 4, 2022 pp. 510-533
- GÖÇER, İ. (2013). Küresel Ekonomik Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c16s29/makale/163-188>.
- GÜRKAN, A., (2005) “1994 ve 2001 Yılı Krizlerinin Tekstil ve Tekstil Ürünleri Sektörüne Etkilerinin Oran Analizi Yardımıyla İncelenmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TC Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2005
- İŞILDAK, M. S. (2018). “Bist’de Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri İşletmelerinin TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi”, Dicle Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt: 8, Sayı:16, s.116-130.
- JASWAL, S., CHOWDHARY, M. (2016) “Sustainability Challenges Faced By The Indian Textile Industry – Policy Implications”, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS) Volume 21, Issue 6, Ver. 3 (June. 2016) PP 70-81

- KARABULUT, R. ve SOLAK, B., (2012) “Finansal Sistemin Küreselleşme Serüveni”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kong.-2, Küresel Değişim ve Demokratikleşme, Malatya, s. 1083
- KARAÇOR, Z., Konya, S., Karaer., (2017). 2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri: 2001 Krizi İle Bir Karşılaştırma. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?> Erişim tarihi: 24/09/2020
- KARAHAN, M. ve ÖZDURAN, M. (2012). 2008 Küresel Krizi Sonrası Dönemde Tekstil Sektörünün Mali Oranlar Yöntemiyle Finansal Durum Analizi. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S: 217-239
- KILINÇ, Z. ve KONUŞKAN, A. (2022). “Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Bıst Sürdürülebilirlik Endeksindeki İşletmelerin Etkinliklerinin Ölçülmesi”, Journal of Public Economy and Public Financial Management Cilt: 2 Sayı: 1 Ağustos 2022 s:31-40
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (2009). “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001” Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Ankara 2001
- MUGHAL, S. L. (2014). “Implications of Global Financial Crisis on Textile Industry of Pakistan”, Journal of Law, Policy and Globalization, (Online) Vol.26, 2014
- ÖZDEN, Ünal H. (2008), “Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye’deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:37, Sayı:2, s.167-185
- Sayılır, Ö. (2013). “Finansal Tablolar Analizi”, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayınları Yayın No:1949, (8. Bölüm), Eskişehir.
- SELÇUK, B. & YILMAZ, N. (2008). Küresel Finansal Sistemde Değişim Ve Türkiye’ye Etkileri. <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf>
- TARAKCI, C. C., (2019). “Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler, Mali Etkileri Ve Kamusal Tedbirler: 2001 Ve 2008 Krizleri” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TELLİ, A. (2013). “1999,2000, 2001 ve 2008 Kriz Dönemlerinde Türk Ticari Bankalarının Karlılıklarının Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi”, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TEMİZEL, F. ve BAYÇELEBİ, E. B., (2016). “ Finansal Oranların TOPSIS Sıralaması ile Yıllık Getiriler Arasındaki İlişki: Tekstil İmalatı Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 16 - Sayı/No: 2 (159-170)
- TEZCAN, B., EREN, T., ÖZCAN, E. ve GÜR, Ş., (2019). “Bir Tekstil İşletmesinde Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile personellerin değerlendirilmesi”, Trakya Üniversitesi, İİBF E-Dergi Cilt:8 Sayı:2 (1-20)
- TURGUT, A. (2007), “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 20, Sayı:4-5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s.35-46.
- YURDAKUL, H. (2015). 2008 küresel ekonomik krizi ve Türkiye’ye etkisi. Sahipkiran Akademi Yazıları. <http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz>
- <https://paratic.com/2001-krizi/> Erişim tarihi 21/09/2020
- <https://ekonomiatlasi.com/enflasyon-orani> Erişim tarihi 03/10/2021
- <http://www.itkib.org.tr> Konfeksiyon İhracat Değerlendirme Notu Haziran 2021 Erişim tarihi 19/05/2023
- <http://www.kap.org.tr> Erişim tarihi 15/06/2020 - 03/10/2021 arası farklı tarihlerde

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6121b7aa-7946-4353-b0f2-9cbab7e289b2/TurkLirasi.html?MOD=AJPERES> Erişim tarihi: 11/06/2023

https://www.tuik.gov.tr/indir/metodolojikDokumanlar/yillik_gsyh_metod_tr.pdf Erişim tarihi: 11/06/2023